

НАЦИОНАЛНИ ОСОБЕНОСТИ ПРИ ПРОЯВЛЕНИЕ НА БИЗНЕС РИСКА В МИНЕРАЛНО - СУРОВИННИЯ СЕКТОР

Валентин Велев

Минно-геоложки университет "Св.Иван Рилски"
София 1700, България
E-mail: velev@mail.mgu.bg

РЕЗЮМЕ

Добивът и преработката на минералните суровини както на планетарно така и на национално равнище протичат при специфични условия и повишен риск, което често поставя минните предприятия в неравностойно конкурентно положение спрямо другите икономически субекти. За условията на България са налице утежняващи обстоятелства, произтичащи от сегашното състояние на преобладаващата част от минните предприятия, макроикономическите условия и в частност действащата законодателна уредба. Авторът защитава позицията, че повишаване на икономическите възможности и перспективи на минния отрасъл в съчетание с удовлетворяване на растящите изисквания за опазване на околната среда е трудно изпълнима задача без поемането на национален ангажимент за усъвършенстване на управлението на технологичните вериги "природни ресурси-крайни потребности", в който отправна точка са специфичните особености на прехода към пазарна икономика. Важно условие за успешното протичане на този процес е отчитане на връзката "риск - данъчна политика" и доколко законодателят ще прецени, че е целесъобразно минните предприятия да получат преференциални бизнес условия чрез облекчени данъчни ангажименти.

ВЪВЕДЕНИЕ

Многогодишната световна практика по добив и преработка на минерални суровини е наситена с примери за високата чувствителност на минния бизнес към измененията както на качествено количествените параметри на запасите в съответните находища, така и на общите условията, определящи правилата за функциониране на производствено - икономическата дейност. Като следствие при минните предприятия текущите производствено - икономически резултати се изменят спрямо средните си стойности в много по голяма степен отколкото при другите промишлени дейности, което формира предпоставки за по-висока несигурност в кратко и средносрочен период. За бизнеса такава среда не е от най-подходящите и не е чудно, че оценката за минните предприятия в световното бизнес пространство е, че те извършват високо рискова бизнес дейност, от която инвестиралите в минни обекти може да получат и високи печалби, но може да понесат и сериозни загуби.

Реакцията по отношение на тези обективни дадености се проявява на две йерархични нива. На първо място това са отделните предприятия и респективно субектите, имащи инвестиционен интерес към минното производство. Тук възможностите и усилията са насочени към анализ, оценка, прогнозиране и противодействие на причините, генериращи високи равнища на риска и са свързани предимно с **ендогенни за находището фактори**. В редица публикации [O'Hara, T. A., 1982; Whilliam & Whitney, 1978], е посочено, че чрез подходящи матема-

тически методи, е възможно да се изградят надеждни модели за влиянието на риск определящите фактори в конкретни условия върху даден частен или обобщаващ показател от дейността на минното предприятие, например нетната настояща стойност(NPV).

Националната икономика, т.е. макро равнището е другата сфера, в която се търсят подходи, чрез които минните предприятия по леко да понесат проявленията на риска и респективно да се съдействува за повишаване на инвестиционната атрактивност на минната бизнес среда. Световната практика показва, че по отношение на тези въпроси в редица страни протичат горещи обществени дебати в търсенето на оригинални решения, прилагани в периоди с различна продължителност на действие. Това означава, че като правило в развитите в минно, политическо и икономическо отношение страни, относно проблема за високо рисковия характер на минната дейност се търси обществено разбиране, с произтичащата от това роля и място на държавата при смекчаване на неговото проявление.

Диагностициране и отношение към бизнес риска на минните дейности в света.

В развитите страни общественото отношение и правителствените ангажименти към минния бизнес се формират в съответствие със степента на осъзнаване и възприемане на същността на три групи въпроси:

Първата е свързана с оценката за ролята на запасите от местни минерални суровини в съответната национална

икономика и за мястото им в регионалния и световния търговски процес.

Втората група се отнася до уникалния характер на минно-добивните дейности, които по специфичен начин и в различна степен се проявява в конкретни условия (находище или страна).

Третият кръг въпроси третира една от най-горещите проблематики от края на ХХ и началото на ХХІ век, а именно еко проблемите, които съпътствуват процесите на проучване, добив и потребление на ограничените и невъзстановими природни ресурси и ориентирането към екосъобразното им потребление [В. Велев, (1999) Национални аспекти на екосъобразното....].

Общото между тези въпроси е, че тяхното проявление и взаимна свързаност е обективната среда, която генерира високо рисковите бизнес условия за минните предприятия, които експонират в следните основни направления:

Минен риск. Минният риск е уникален по своята природа, свързан е с основния обект на минните дейности - запасите от полезните изкопаеми. Неговата интензивност и величина зависят както от минно-геоложките дадености в конкретни условия, така и от степента на тяхната проученост. Налице са четири основни компоненти, чрез които той се проявява, а именно:

- **Ресурсна компонента.** Тя е отражение на степента, в която фактическите запаси като количество и качество съответствуват на проектните очаквания.
- **Време лимитираща компонента.** Свързва се с удовлетворяване или не на периода, в който се постигат проектните производствени показатели.
- **Разходи лимитираща компонента.** В минните предприятия тя често има съществено проявление предвид на директната връзка на измененията в минно-геоложките условия с равнището на производствените разходи. Когато, а за съжаление това не са изключения, минно-геоложките условия са по-тежки от прогнозните, разходите чувствително нарастват.
- **Продуктова компонента.** Определя се от ритмичността, с която се произвежда продукцията в достатъчно количество и с необходимото качество, като предпоставка за приходи, покриващи различните видове разходи.

Пазарен риск. Той се формира под влияние на два основни фактора:

- Качеството (стабилността) на контрактите за реализация на минната продукция.
- Колебанието на цените на минните продукти на световните пазари и доколко то се отразява на вътрешните цени..

За ограничаване на негативното влияние на тази компонента на риска в световната практика се прилагат специфични методи на контракти и застраховане на сделките.

Политически риск. Той е резултат на динамиката на политическите системи в света и особено в развиващите

се и в преход страни. За потенциалните инвеститори и най-малките симптоми за политическа нестабилност действат като червен семафор.

Екологичен риск. Той е резултат не само на същността на геоложките и минни дейности, но и на изключителната сложност и високи изисквания за надеждност на съоръженията, чрез които те се реализират и. За съжаление могат да се посочат немалък брой примери за еко катастрофи, иницирани в минни обекти. Да си припомним какво се случи в Азналколлар-Испания, Вая Маре - Румъния, Аитик - Швеция и други.

Посочените обективни проблеми, които съпътствуват дейността на минните предприятия във всяка една страна, в повечето случаи са намерили необходимата обществена оценка, което е повлияло правителствата в редица страни да предоставят в определени периоди или случаи преференциални условия за развитие на минните дейности.

Диагностициране и отношение към бизнес риска на минните дейности у нас.

Осъзнаването в широк смисъл на проблема риск при дейността на минните предприятия и оценката на неговото значение за бизнес резултатите в текущ и стратегически порядък у нас са били тясно обвързани с характера на политическите и икономически отношения. В този смисъл могат да бъдат разграничени три периода - до края на 90 те години на ХХ век, периода на смяна на икономическата система, в който по-голямата част от минните предприятия бяха приватизирани и предстоящото бъдеще.

Къде бяхме ние? Ако се абстрахираме от годините преди Втората световна война, когато минните дейности у нас са имали много по различно място в националната икономика отколкото сега, отношението на обществото и на държавата като единствен икономически субект, към различните източници на риск и на тяхното значение за бизнес резултатите на отделните държавни минни предприятия беше като към проблеми, които са присъщи на капиталистическата система. В литературата от този период категорията риск се свързваше преди всичко с нейната **минна интерпретация** и то предимно в евентуалното непотвърждаване на прогнозите за запасите в съответното находище. Такъв подход беше възможен предвид на това, че формираните отношения в рамките на СИВ, изключваха проблеми от пазарен вид - цените бяха постоянни, а реализацията на продукцията на минните предприятия гарантирана. В редица случаи социалните мотиви имаха водещо значение и не беше задължително изискванията за висока трудова заетост да са в унисон с необходимостта за растяща икономическа ефективност. В този смисъл е необходимо да си припомним и онзи, труден за възприемане от икономическата логика подход за функциониране на т.н. "**планово губещи минни предприятия**", който вероятно може да претендира за класически пример в планово-административното управление. По отношение на екологическата страна на риска не само в България но и в света проблемите не бяха осъзнати в необходимата степен, и

не намираха необходимата обществена оценка. Като пример може да се посочи продължилният повече от 10 години период през 70-те и 80-те години, когато ежегодно над 1 000 000 t отпадъци от ОФ "Рудозем" се заустваха в река Арда. Изводът, който може да се направи е, че в периода на централизираната планова икономика проявлението и възприемането на риска при функционирането на минните предприятия е отражение на специфичните ценности на системата, а управлението му се реализира с произтичащи от условията механизми.

Къде сме сега? През изминалите години на преход убедително беше демонстрирано, че при определени обстоятелства икономиката в класически вид демонстрира "ефектът на махалото". След тоталната държавна ангажираност настъпи периодът на всеобщата държавна абдикация от стопанския живот, което се отрази неблагоприятно върху цялостния статус на минните предприятия. Като резултат всяко едно от приватизираните (с огромно закъснение) предприятия освен че бе изправено срещу проблемите, генерирани от посочените по-горе рискови фактори, бе принудено да преодолява негативи, които имат специфичен характер. Сред тях ще посочим само по-важните:

- действащите към момента минни мощности са обвързани с находища, в напреднал стадий на изземване на запасите и неблагоприятна структура на разкритите, подготвените и изземвани запаси;
- широка диференциация на минните предприятия по отношение на условия и ресурсен потенциал, който в редица случаи отстъпва като количество и качество на средните световни условия;
- дейностите по търсене и проучване на нови находища са силно ограничени и са насочени към нетрадиционни за страната суровини.. ;
- разкъсани организационно структурни връзки между производствените звена в бившите минно-обогатителни предприятия;
- изгубени пазари (в т.ч. и вътрешни), или ограничени възможности за реализация на произвежданите концентрати;
- наследени финансови задължения към държавата, задължения към бивши служители на държавните минни предприятия, съгласно **чл.200 от Кодекса на труда** и задължения за ликвидиране на **Старите екологични замърсявания**;
- сложни социални проблеми в регионите с подчертан минен поминък в близкото минало и пълното фиаско на различните програми за осигуряване на алтернативна заетост;
- законодателна политика спрямо минния бизнес в т.ч. в областта на данъчните и концесионните задължения, която определено не може да се определи като насърчителна;
- ниска степен на развитие на капиталовия пазар у нас и изключително предпазливо поведение от страна на кредитиращите институции спрямо промишлено инвестиционни кредити.

Не на последно място трябва да отбележим, че за съжаление редица класации поставят България в рисковите за инвестиране страни, т.е. политическата компонента на риска при българските минни предприятия е значителна.

Изложеното в достатъчна степен илюстрира, че български условия са наситени с допълнителни трудности, повишаващи риска при функциониране на минните предприятия над средно възприетите в света равнища. Това подсказва, че след период на относително стабилизиране (то се дължи на изключителните усилия и подобрения мениджмънт от страна на новите собственици) съществува реална възможност за нов колапс на минните дейности и че ако не се предприемат адекватни мерки превръщането им в атрактивни за инвестиране обекти се отлага за неопределено време.

Къде трябва да бъдем? Отговорът на този въпрос предполага отчитане на посочените по горе национални особености на минните предприятия от съответните компетентни органи, изграждане на адекватни законови рамки, в които да се реализират мероприятия, редуциращи риска за сегашните собственици и потенциални инвеститори. В тази насока е натрупан не малък опит [В. Велев, (1999) *Познаваме ли.....*], който трябва да се проучи и приложи в съответния порядък. Световната практика показва, че най-бърз ефект дават подходите, които пряко, чрез данъчни облекчения и други преференции създават благоприятна бизнес среда и редуцират рисковите условия в минния бизнес.

Конкретизирането на тези задачи, предвид спецификата на българските условия изисква:

- Изясняване и диференциране на риск определящите условия по групи минерални суровини.
- Диференциране на риск определящите условия по действащи минни обекти в съответствие с техния потенциал, независимо от наличието на предприватизационни такива.
- Диференциране на оценъчните подходи и критериален апарат за действащи и резултат на нова инвестиционна дейност обекти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След военната история на бизнеса в България е преситена с експерименти, резултатите от които най-често са били плащани от трудещите се. Особено горчиви са плодовете за хората, които са тясно свързани с минно-добивните дейности. Всички те очакват специалистите и политиките да извършат още един експеримент. В основата му е преодоляване на страха от това, че в български условия може да се забогатее от минни дейности. Ако това се постигне, най-малка ще бъде изгодата за съответните собственици и много по голяма за държавата, която ще сваля част от социалния и икономически товар, за който отсъствуват симптоми, че лесно може да бъде премахнат.

ЛИТЕРАТУРА

- Велев, В., 1999. Познаваме ли световната минна данъчна практика и приложима ли е тя у нас?, *Сп. Алтернативи*, 23-24.
- Велев, В., 1999. Национални аспекти на екосъобразното управление на технологичните вериги "Запаси от

- полезни изкопаеми - крайни потребности". - *Първа международна междууниверситетска научна конференция "Бъдещето на България и Европа"*, София.
- O'Hara, T. A., 1982. *Analysis of Risk in Mining Projects*, *C.I.M. Bulletin*, 07.
- Whilliam & Whitney, 1978. *Investment and Risk Analysis in the Mineral Industry*, Reno, Nevada.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF BUSINESS RISK RISING UNDER CONDITIONS OF BULGARIA

Valentin Velev

University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski"

ABSTRACT

The extraction and the mineral processing in the world as well as in the particular country run in specific conditions and high risk. Because of that very often the mining enterprises have not equal rights as the other economical subjects. In the conditions of Bulgaria there are a lot of difficulties because of the recent position of the more mining enterprises, macroeconomic conditions and in particular the active legislation. The author protects the position the rising of the economical opportunities and perspectives of the mining enterprises connected with the satisfaction of the requirements for the environmental is very hard task without government support.

Important condition for success of this process is the connection "risk-taxation politics" and that Government have to realize that mineral enterprises have to be given preferential conditions.